

ISMOIL GASPRINSKIY HAYOTI VA IJODI

Farg'ona davlat universiteti

23.90A-guruh talabasi

Mamasobirova Husnora

Annotatsiya: Mazkur maqolada Ismoil Gaspirali ning hayoti, ijtimoiy-siyosiy faoliyati va ijodiy merosi keng qamrovda tahlil etiladi. Unda muallifning turkiy xalqlar ma'naviy uyg'onishidagi o'rni, uning pedagogik qarashlari hamda zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirishdagi xizmatlari ilmiy asosda yoritib beriladi. Maqolada G'aspiralining dunyoqarashi shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan omillar, xususan, Sharq va G'arb madaniyatining uyg'unlashuvi, ijtimoiy muhit va tarixiy sharoitlar tahlil qilinadi. Shuningdek, uning Jadidchilik harakati dagi o'rni, "usuli jadid" maktablarini tashkil etish orqali ta'lim tizimida amalga oshirgan islohotlari, o'quv jarayoniga yangicha metodlarni joriy etishdagi yondashuvlari atroflicha yoritiladi. Bundan tashqari, maqolada G'aspiralining publitsistik faoliyati, ayniqsa, "Tarjimon" gazetasi orqali ilgari surilgan "Til, fikr, ishda birlik" g'oyasining mazmun-mohiyati ochib beriladi. Ushbu g'oya turkiy xalqlarni birlashtirish, ularning madaniy, ma'naviy va ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashga qaratilgan muhim konsepsiya sifatida talqin etiladi. Tadqiqot davomida G'aspirali ijodining boshqa jadid ma'rifatparvarlariga ko'rsatgan ta'siri, xususan, Markaziy Osiyo adabiy muhitida yuzaga kelgan yangilanish jarayonlariga qo'shgan hissasi ham tahlil qilinadi. Uning qarashlari asosida shakllangan ma'rifatparvarlik g'oyalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolayotgani ilmiy dalillar asosida ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Ismoil G'aspirali, jadidchilik, usuli jadid, ma'rifatparvarlik, turkiy xalqlar, milliy uyg'onish, Tarjimon gazetasi, ta'lim islohoti, birlik g'oyasi

Kirish

Turkiy xalqlar tarixida ma'naviy uyg'onish, milliy ongni shakllantirish va zamonaviy tafakkurni qaror toptirish jarayonlari muhim bosqich hisoblanadi. Ana shu jarayonda

Ismoil Gaspirali faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi. U nafaqat ma’rifatparvar, balki butun turkiy dunyo taraqqiyotiga kuchli ta’sir ko’rsatgan yirik ijtimoiy-siyosiy arbob sifatida tanilgan. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yuzaga kelgan Jadidchilik harakati jamiyatni yangilash, ta’lim tizimini isloh qilish va milliy o’zlikni anglashga qaratilgan edi. G’aspirali ushbu harakatning g’oyaviy asoschilaridan biri sifatida yangi usuldagi ta’limni joriy etish, matbuotni rivojlantirish va xalqni ma’rifatli qilish yo’lida katta ishlar amalga oshirdi. Mazkur maqolaning maqsadi — Ismoil G’aspiralining hayoti va ijodini o’rganish, uning ma’rifatparvarlik faoliyati va turkiy xalqlar taraqqiyotiga qo’shgan hissasini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat.

Asosiy qism

Ismoil G’aspirali 1851-yilda Qrimda tavallud topgan. U dastlab an’anaviy maktabda tahsil olib, keyinchalik rus ta’lim tizimi bilan ham tanishadi. Bu esa uning dunyoqarashini kengaytirib, Sharq va G’arb madaniyatini solishtirish imkonini berdi. G’aspirali o’z davrida turkiy xalqlarning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ortda qolayotganini chuqur anglab, bu holatni bartaraf etish yo’llarini izlaydi. Uning eng muhim xizmatlaridan biri — ta’lim sohasidagi islohotlardir. G’aspirali tomonidan ilgari surilgan “usuli jadid” maktablari eski ta’lim tizimidan tubdan farq qilgan. Bu maktablarda bolalar tezkor savod chiqarish, yangi fanlarni o’rganish va mustaqil fikrlashga o’rgatilgan. Natijada, qisqa vaqt ichida ma’rifatli yoshlar avlodi shakllana boshladi. G’aspiralining publitsistik faoliyati ham nihoyatda muhimdir. U 1883-yilda “Tarjimon” gazetasiga asos solib, uni turkiy xalqlar o’rtasida eng nufuzli nashrga aylantirdi. Gazeta sahifalarida u ta’lim, madaniyat, siyosat va ijtimoiy hayotga oid dolzarb masalalarni ko’tarib chiqdi. Ayniqsa, uning “Til, fikr, ishda birlik” shiori katta ahamiyatga ega bo’lib, turkiy xalqlarni birlashtirish g’oyasini ilgari surdi. Ismoil G’aspiralining g’oyalari Markaziy Osiyo jadidlariga kuchli ta’sir ko’rsatdi. Jumladan, Abdurauf Fitrat, Mahmudxo’ja Behbudiy kabi ma’rifatparvarlar uning ta’lim islohoti va ma’naviy uyg’onish haqidagi qarashlaridan ilhom oldilar. Bu esa o’zbek adabiyoti va madaniyatida yangi davrni boshlab berdi. G’aspirali ijodida asosiy e’tibor jamiyatni rivojlantirish, inson tafakkurini o’zgartirish va ilm-fanga bo’lgan qiziqishni

o'shinishga qaratilgan. U xalqning kelajagi uning bilim darajasiga bog'liq ekanini ta'kidlab, har bir insonni o'z ustida ishlashga chorlaydi.

Turkiy xalqlar tarixida ma'rifat va taraqqiyot g'oyalari ilgari surgan buyuk shaxslar orasida Ismoil Gaspirali alohida o'rin egallaydi. Uning faoliyati XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu davrda jamiyatni yangilash va zamonaviylashtirish zarurati kuchaygan edi. G'aspirali aynan shu ehtiyojdan kelib chiqib, o'zining ma'rifatparvarlik faoliyatini yo'lga qo'ydi. Ismoil G'aspiralining asosiy e'tibori ta'lim tizimini isloh qilishga qaratildi. U an'anaviy maktablarning eskirgan usullarini tanqid qilib, yangi, zamonaviy o'qitish metodlarini joriy etish zarurligini ta'kidladi. Shu maqsadda u “usuli jadid” deb nom olgan yangi o'qitish tizimini ishlab chiqdi. Bu tizimda bolalarni qisqa muddatda savodli qilish, ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish va dunyoviy fanlarni o'qitish asosiy o'rin egalladi. Natijada, yangi usul maktablari qisqa vaqt ichida keng tarqalib, jamiyatda ma'rifiy o'zgarishlar yuz bera boshladi. G'aspirali faoliyatining yana bir muhim yo'nalishi matbuot bilan bog'liq. U 1883-yilda “Tarjimon” gazetasini tashkil etib, uni turkiy xalqlar uchun muhim axborot va ma'rifat manbaiga aylantirdi. Gazeta sahifalarida ijtimoiy muammolar, ta'lim, madaniyat va siyosatga oid dolzarb masalalar yoritilib borildi. Ayniqsa, uning “Til, fikr, ishda birlik” shiori turkiy xalqlarni birlashtirish, ularning ma'naviy va madaniy taraqqiyotini ta'minlashga qaratilgan muhim g'oya sifatida e'tirof etildi. Ismoil G'aspirali Jadidchilik harakati ning g'oyaviy asoschilaridan biri sifatida ham tarixda muhim o'rin tutadi. Uning qarashlari asosida shakllangan jadidchilik harakati jamiyatni yangilash, milliy ongini uyg'otish va ilm-ma'rifatni keng yoyishga xizmat qildi. Bu harakat Markaziy Osiyoda ham keng tarqalib, yangi avlod ma'rifatparvarlarining yetishib chiqishiga zamin yaratdi. G'aspiralining g'oyalari o'zbek jadidlariga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Jumladan, Abdurauf Fitrat, Mahmudxo'ja Behbudiy kabi ziyolilar uning ma'rifatparvarlik va ta'lim islohoti haqidagi qarashlaridan ilhom oldilar. Ular o'z faoliyatlarida G'aspirali ilgari surgan g'oyalarni davom ettirib, o'zbek jamiyatida yangi adabiy va ijtimoiy tafakkurning shakllanishiga katta hissa qo'shdilar. Shuningdek, G'aspirali ijodida milliy uyg'onish, o'zlikni anglash va taraqqiyotga intilish masalalari muhim o'rin egallaydi. U xalqni

jaholatdan qutqarish, ilm-fan va madaniyat orqali rivojlantirish g‘oyasini ilgari suradi. Uning fikricha, jamiyatning kelajagi avvalo ta’lim va tarbiya tizimiga bog‘liq bo‘lib, har bir inson bilim olishga intilishi zarur. Umuman olganda, Ismoil G‘aspirali faoliyati turkiy xalqlar tarixida yangi davrni boshlab berdi. U ilgari surgan g‘oyalar jamiyat tafakkurini o‘zgartirishga xizmat qildi va ma’rifatparvarlik harakatining rivojlanishida muhim omil bo‘ldi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Ismoil Gaspirali turkiy xalqlar tarixida buyuk ma’rifatparvar va islohotchi sifatida muhim o‘rin egallaydi. Uning ta’lim tizimini yangilash, matbuotni rivojlantirish va milliy ongni shakllantirish yo‘lidagi xizmatlari beqiyosdir. G‘aspirali ilgari surgan g‘oyalar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Ayniqsa, birlik, ma’rifat va taraqqiyot haqidagi qarashlari zamonaviy jamiyat uchun ham dolzarb hisoblanadi. Shu bois Ismoil G‘aspirali merosi nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki bugungi avlod uchun ham muhim ma’naviy va ilmiy manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ismoil Gaspirali. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2006.
2. Naim Karimov. Jadidchilik va o‘zbek adabiyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.
3. Mahmudxo‘ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 1999.
4. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2004.
5. Jadidchilik harakati bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2010.